

Каленбекова Гулбарчын Тайырбековна
С. СТАНАЛИЕВДИН “АК ЖАРЫКТЫН АЙЫКПАГАН СЫНЫГЫ”
РОМАНЫНДАГЫ АЙРЫМ САЛЫШТЫРУУЛАР ТУУРАЛУУ

Каленбекова Гулбарчын Тайырбековна
О НЕКОТОРЫХ СРАВНЕНИЯХ В РОМАНЕ САМСАКА СТАНАЛИЕВА “АК
ЖАРЫКТЫН АЙЫКПАГАН СЫНЫГЫ”

Kalenbekova Gulbarchyn Taiyrbekovna
ABOUT SOME COMPARISONS IN THE NOVEL BY S. STANALIEV “AK JARYKTYN
AIYKPAGAN SYNYGY”

УДК 82-1/-9

Аннотация. Макалада Самсак Станалиевдин “Ак жарыктын айыкпаган сыныгы” роман трилогиясындагы көркөм сөз каражаттарынын колдонулуу өзгөчөлүктөрү талдоого алынды. Ал адабиятыбызга өткөн кылымдын 70-жылдардын аягында келип кошулуп, чыгармачылыгын алгач поэзия менен баштаганына карабастан, көркөм таланты, шык, тулку боюна батпаган тубаса бүткөн жөндөмү эч кимге окшобогон прозаларды жаратты. Автордун башкаларга окшобогон өзгөчө тили, стили бар. Романдагы сын атоочтун –**дай** мүчөсү аркылуу уюшулган салттуу жана автордук салыштырууларынын жөнөкөй жана кеңири түрлөрүн эффективдүү пайдалана алгандыгын баса белгилеп айткыбыз келет.

Таяныч сөздөр. Троптун түрлөрү, салттуу салыштыруу, автордук салыштыруу, кеңири салыштыруу, абстракттуу сөздөр, автордун стили, роман жанры

Аннотация. В статье проанализированы особенности использования художественно-выразительных средств в романе-трилогии Самсака Станалиева «Ак жарыктын айыкпаган сыныгы». Литературную деятельность он начал в конце 70-х годов прошлого века с поэзии, несмотря на это врожденным талантом, мастерством, незаурядной способностью написал несравнимую ни с кем прозу. У автора есть особый язык и стиль, не похожий на других. Можно отметить, что автор, используя аффикс прилагательного-дай смог эффективно применить традиционный, простой и другие виды сравнения.

Annotation. The article analyzes S.Stanaliev's art of using comparisons, which are types of simple tropes in the noel of the trilogy "Ak jaryktyн айыкпаган сыныгы". He came to our literature in the late of 70th century, and despite the fact that he began his work with poetry, he created prose that was unparalleled in artistic talent, flair, and innate abilities. The author has a special language and style unlike any other. We want to emphasize the novel's ability to effectively use simple and broad forms of traditional and authorial comparisons organized through the adjective suffix-dai.

XX кылымда кыргыз прозасынын тарыхында роман жанры дүйнөнүн көптөгөн окурмандарынын көңүл борборунда турду. Анткени Ч. Айтматовдун чыгармаларына кызыгуулар артып, анын кандай көйгөйдү жазарын күтүп жаткан окурмандар көп эле.

Өлкөбүздүн эгемендикке жетиши менен XXI кылымдагы кыргыз романдары окурмандар арасында өз тенденциясын жоготпой өнүгө алды десек болот. Бул мезгилдерде сап башында жазуучуларыбыздан, албетте, улуу жазуучубуз Ч. Айтматов, Т. Касымбеков, А. Стамов, К. Акматов, К. Сактанов, С. Станалиев, С. Раев ж.б. белгилесек болот. Айрыкча, Чынгыз Айтматовдун “Тоолор кулаганда” романынын көтөргөн проблемасы, түзгөн образдары менен дүйнөлүк адабияттагы романдардын катарын толуктай алат.

Кыргыз адабиятында өткөн кылымда тарыхый жанрды өнүктүрүүдө эл тарыхын элге жеткирүүдө Т. Сыдыкбековдун “Көк асаба”, К. Осмоналиевдин “Көчмөндөр кагылышы”, Т. Касымбековдун “Сынган кылыч” ж.б. тарыхый романдардын орду өзгөчө болду.

Ал эми белгилүү бир мезгилдеги тарыхый инсандар тууралуу чыгарма жазган жазуучулар Н. Байтемиров, К. Каимов, К. Өгөбаев, Ш. Бейшеналиев, К. Жусупов, С. Станалиев ж.б. атасак болот. Булардын арасынан С. Станалиев адабиятта кайталангыс чыгармалары менен элге таанылды. Ал адабиятыбызга өткөн кылымдын 70-жылдардын аягында келип кошулуп, чыгармачылыгын алгач поэзия менен баштаганына карабастан, көркөм таланты, шык, тулку боюна батпаган тубаса бүткөн жөндөмү эч кимге окшобогон прозаларды жаратты. Анын “Касым Тыныстанов. Чагылгандын көз жашы” аттуу тарыхый-биографиялык романы кыргыз элинин 1920-1930-жылдардагы улуттук интеллигенциясынын калыптанышы, өнүгүшү тууралуу социалдык-саясий проблемалардын маанисин чагылдырган чыгарма болду. Алгачкы кыргыз интеллигенциясынын, адабиятта, маданиятта, искусстводо опол тоодой орду бар экендигин көркөм чагылдыруу жагынан С. Станалиевдей сүрөткерди жолуктура элекпиз.

Тарыхый чыгарма, тарыхый инсандар демекчи, кыргыз адабиятын дүйнөгө таанытып, “дүйнөнү калем менен багынтып” улуу жазуучубуз Чыңгыз Айтматовдун өмүр жолу, адабий чыгармачылыгы, инсандык бедели баяндалган чыгарма адабиятка керек болуп турган чакта Самсак Станалиев “Ак жарыктын айыкпаган сыныгы” романын окурмандарга тартуулады. Романды жанрдык жактан тарыхый-биографиялык роман деп белгилесек болот. Анда Чыңгыз Айтматовдун балалык күндөрүнөн тартып, көзү өткөнгө чейинки мезгилди камтып, коомчулуктагы бир катар тарыхый, коомдук-саясий шарттар, айрыкча, адабият жаатында жазуучулар арасындагы өйдө-ылдый маселелер бийик деңгээлде көркөм камтылган. Башкы каарман Чыңгыздын махабат баяны, чыгармачылык ишмердиги көркөм чагылдырылып берилген. Роман чагылдырган турмуштук жагдайлар, дүйнө алпы Чыңгыздын инсандык портретин көркөм чагылдыруу менен эле чектелбестен, С. Станалиевдин башкаларга окшобогон өзгөчө тили, стили жөнүндө да белгилүү окумуштуулардын адилеттүү пикирлери айтылганын да белгилешибиз керек.

Белгилүү профессор, филология илимдеринин доктору С.Тиллебаев “Эгерде окурман “Касым Тыныстанов. Чагылгандын көз жашы” романды окуп чыккан болсо, анда

С. Станалиевдин жазуу ыкмасы өз курбалдаштарын мындай коёлу, улут адабиятыбыздын кара сөзүнүн залкарлары аталып келаткан Т.Сыдыкбеков, У. Абдукаимов, Ч. Айтматов, Т. Касымбековдун биринин да стилине окшобой тургандыгын даана сезет.

С. Станалиевдин жазуу стили өзүнчө, башка”, - деп баа берген. [3:454]

С. Тиллебаев белгилегендей, автордун чыгарма жаратуу өнөрүндө башкаларга окшобогон сөз өнөрүнүн чебери катары “Ак жарыктын айыкпаган сыныгы” романынын өзгөчөлүгү жөнүндө сөз кылып жатканыбызда, “... адабияттын негизги куралы тили” [1:47] демекчи, жазуучунун мүнөз түзүү, пейзажды сүрөттөөдө ж.б. болобу оюн так жана образдуу бере турган сөздү издөө жана аны табууга аракеттенгендигин көрөбүз”, - дейт. Мына ушул жааттан алып карап, романдагы троптун жөнөкөй түрүнө кирген салыштыруулар тууралуу айткыбыз келди.

С. Станалиев өз сөз устаканасында ийге келтире иштеп, иргеп чыккан бөтөнчө салыштыруулары анын өзүнүн эч кимге окшобогон турган чебер сүрөткердигин айгинелеп турат. Салыштыруу троптун жөнөкөй түрү болгону менен, көркөм чыгармаларда абдан кеңири колдонулат, анткени дүйнөдөгү бардык нерселердин көрктүүлүгү башка нерселерге салыштырганда гана аныкталат.

К. Кырбашев “А.Осмоновдун поэзиясынын тили” боюнча изилдөөлөрүндө “... көркөм ассоциациялар, салыштыруулар да көбүнчө ошол турмуштук кубулуштарга, ошондой эле башка жан-жаныбарлар да, канаттуулар да негизги ролду ойногон” [2:54] – деп белгилеп, кубулуштун спецификалык өзгөчөлүгүнүн сүрөттөлүшү ошол элдин салт-санаасы менен тыгыз байланыштуу болорун айткан.

А. Омор “Ж. Мамытовдун ырларынын тили жана поэтикасынын айрым өзгөчөлүкөрү” аттуу эмгегинде Д.Д. Шайбаков эмгегинде “Салыштыруу – кептин стилдеринин табиятына ылайыкталып, түрдүү структурада колдонулган троптун түрү жана “көркөм чыгармада түрдүү психологиялык абалды түзүү, эстетикалык таасир этүү табияты бөтөнчө өнүккөндүгү – анын семантикалык-стилистикалык өзгөчөлүгүнө, андан келип чыккан стилистикалык функциясына шартташкан” деген оюн айткан. [4:82] Ошондой эле

“Бардык салыштыруулар үч элементтен: салыштырылуучу объект, салыштырылган образ (субъект) жана окшоштуктун белгисин көрсөткөн тил бирдиктеринен түзүлөт”, - деп белгилейт. [4:128]

С.Станалиевдин романындагы салыштырууларынын көркөмдүк табияты боюнча сөз кыларда, романдагы **-дай** мүчөсү уюштуруучу салыштырууларга гана токтололу. Окшоштурууларынын объектиси абдан кенен, ал табияттагы түрдүү көрүнүштөр, нерсенин окшоштук, сапаттык, көлөмдүк белгилерин жана кыймыл-аракеттик окшоштугун көрсөтүүчү сөздөрдү пайдаланган.

Романда автор салыштыруунун салттуу каражаты болгон сын атоочтун өнүмдүү –

-дай мүчөсү уюштурган предметтүү, конкреттүү, адам психологиясына байланыштуу салыштырууларды кеңири жана ар тараптуу пайдалана алган. Жазуучу мурдатан бери колдонуп келген традициялуу салыштыруунун түрүн пайдаланган, аны контекстке киргизгенде чыгармачылык менен мамиле жасап, белгилүү бир деңгээлде жаңылык киргизе алган.

*Мындай кезде түбүнө Теңирдин өзү жете алгыс, ойротко келгис ой менен **алып тынар оорудай** (субъект) болуп **сарууланган** (белги) **сары санаадан** (объект) башка анын жанына жакын, мүшкүл түшсө мүрүсүнөн сүйөр көзгө басар күйөрү да, жан дүйнөгө сүйүү берген сырдашы да болбойт.* [7:15]

Бул сүйлөмдө салыштырылган образ (*объект*) **санаа** менен *субъекти* – **оорудай** грамматикалык форма **-дай** жалганып *алып тынар оорудай* традициялуу жөнөкөй салыштыруу болду. Мында абстракттуу маанидеги сөз **сары санаа** – катуу ойлонгондук, кайра-кайра ойлоно берүүчүлүк маани салыштыруу аркылуу күчөтүлгөн ички туюмдун элесин билдирет, эл эми *белги* **сарууланган** – ар түрдүү ойго батып санаркаган ички туюмду ачып берген адамдын психологиялык дүйнөсүнө байланыштуу алынган абстракттуу салттуу салыштыруу.

*Кумурскага жүк арттырып, **жылдыз курттун жарыгындай** (субъект) өлөр-өчпөс үлдүрөгөн* (белги) *бул **турмушка** (объект) эми кылымды кырк жеринен үзөм деген ойдо согушка кошулду.* [7:132]

Бул учурда салыштырылуучу *объект* – **турмуш**, салыштыруудагы *субъект* – **жылдыз курттун жарыгындай**, ал эми *белгиси* – **өлөр-өчпөс үлдүрөгөн** аркылуу берилип жатат. Мында турмуш бир эле каармандын турмушу эмес, бүт элдин массалык түрдө кыйынчылыкта турган кездеги абалы, эптеп-септеп күн көрүп кылдырап жаткан бир өлкөнүн турмушун **жылдыз курттун жарыгындай** болгон **өлөр-өчпөс үлдүрөгөн** этиштин атоочтук формасы **-ган** уланып, заттын белгисин көркөм көрсөтүү менен образдуулугун ачып берип жатат. Абстракттуу түшүнүктү конкреттүү затка элестүү жөнөкөй салттуу салыштыруу менен образын ачып бере алды.

*Аны көрүп **көңүл** (объект) дүйнөсү **жайкы** (белги) **күндөй** (субъект) жайлана калды.* [7:15]

Сүйлөмдө салттуу жөнөкөй салыштыруу колдонулган. Салыштырылуучу *объекти* – **көңүл дүйнөсү** абстракттуу маанидеги сөз, салыштырылган *субъект* – **күндөй** табият көрүнүшүнө окшоштурулуп, анын окшоштурулган *белгиси* – **жайкы** күндөгү чайыттай ачык күнгө окшоштурулуп, адамдын маанайы көтөрүлүп турган элесин чагылдырып, адамдын ички дүйнөсүн ачып берди.

*Ыйык **күн** (объект) чыгыштан, касиеттүү Ысык-Көлдүн оң ыптасынан, ак шоокум чача чыгып, бүт ааламга **куттай** (субъект) жарык **нур** (белги) төгүп, жан-жаныбар дүйнөгө тирүүлүк менен ырыс тартуулап батышка, батыш мейкинине күлгүн кызыл боёк таштап, энесинин сүтүнө тойгон бөбөктүн **ай жүзүндөй** (субъект) **албырып** (белги) баратат.* [7:15]

Берилген мисалдагы салыштырылуучу *объект* – **күн**, ал эми *субъект* экөө – **куттай** жана **бөбөктүн ай жүзүндөй**, ал эми *белги* – **нур төгүп, албырып** романдагы күчтүү өнүккөн салыштыруунун кеңири түрү пайдаланылган. *Кут* – абстракттуу түшүнүк. (Дин ишениминде асмандан түшүүчү бакыт-таалай. Төбөсүнө кут түшүү ж.б.) тирүүлүктүн ар бир күндүн чыгышын кут менен, ал эми батышын бөбөктүн **ай жүзүнө контрасттуу** салыштырган. Автор мында кеңири салттуу салыштырууну пайдаланган.

*Муштум болуп түйүлө калып алдыны көздөй умтула канатын жая берип учуп бараткан **торгойдой** (субъект) **сыздаган** (белги) **Абдылдажан** (объект) **ок тийгендей** (субъект) токтой калды. [7:711]*

Мында салыштырылуучу объект – **Абдылдажан**, салыштыруудагы субъект экөө – **торгойдой** жана **ок тийгендей**, белги – **сыздаган**. Салыштыруунун элементтери – атооч сөздөрдөн, этиштин өзгөчө формалары. Салыштыруучу объект – адам. Ал Абдылдажан, бир эле объектиге эки салыштырылган субъекттер – **торгойдой**, **ок тийгендей**, бирок биринчи субъект адамдын абалын **сыздаган торгойдой** деп адамдын ички психологиялык абалын элестүү чагылдырып жатса, экинчи субъект - **ок тийгендей** кыймыл-аракеттин абалынын элестүүлүгүн көрсөтөт. Ал эми салыштырылуучу объект – **Абдылдажандын** экинчи субъект – **ок тийгендей** этиштин өзгөчө формасы болгон атоочтукка -**дай** мүчөсүнүн жалганышы менен кыймыл-аракеттин тездиги тийген окко салыштырылды, бирок мында окшош белги киргизилбей калган кеңир салттуу салыштыруу.

*Мунун көк түшө көшөрүп жатканын сезген арабакеч ага андай-мындай деп акыл-насаат айткан жок, баланын көкүрөгүн ыза бугу буулуктура басып, ал бу түбүң түшкүр дүйнөнүн күкүк-күйүт арманы болуп Чынгыздын **чымындай** (субъект) **жанын** (объект), **эне сүтүндөй** (субъект) ыйык, таза (белги) **сезимин** (объект) **жылан соргон балапандай** (субъект) чырылдатып (белги) кыйнап турганын туйду. [7:30]*

Автор бул мисалда кеңири салттуу салыштыруу пайдаланган. Салыштырылуучу объектилер экөө – **жан**, **сезим** абстрактуу түшүнүктөр, ал эми буларга субъект катары – **чымындай**, **эне сүтүндөй**, жанды **чымындай** деп кичирейтүү жана сезимди **эне сүтүндөй** таза, ыйыктыгына салыштырып, ошол эле учурда жан менен сезимдин жалпы субъектинин белгисине окшоштуруп салыштыруу менен адамдын ички сезиминдеги психологиялык абалын элестүү берген.

*Эки көзү от болуп күйүп, куу казыкка жалгыз байланган **кулундай** (субъект) **туйлаган** (белги) **жүрөгү** (объект) кабынан чыгып, эне көкүрөгүн жарып, Чоканга жетип барып, бек кучактап, бооруна кыскан бойдон ала качкысы, эл билбеген ээн талаага, кайберен изи түшпөгөн тоолордун арасына кирип, жалгыздыкты тагдыры кылып, ошо жалгыздык тагдырын күн жетпеген бактысы санап алгысы келет. [7:486]*

Жазуучу өзү жакшы билген өзүнө жакшы тааныш эл турмушундагы объектилерди салыштырууга негиз кылып алган. Кыргыз турмушунун жылкысыз элестетүү мүмкүн эмес. Бул мисалдагы салыштыруу мал чарбачылыгына байланыштуу. Салыштырылуучу объект – **жүрөгү**, салыштыруудагы субъект – **кулундай**, окшотулган белги – **туйлаган**. Салыштыруудагы объект менен субъект зат атоочтон болуп, окшотулган белги – этиштин өзгөчө формасы атоочтуктан болгон учур. Салыштыруучу субъектти жандаган **куу казыкка жалгыз байланган** эпитетти пайдалануу менен салыштырууну эффективдүү ишке ашырган. Мында баласын колуна жулдуруп жаткан, ага эптеп айла таба албай күйүп-жанып турган алсыз эненин жүрөк туюмун образдуу ачып берген психологиялык салттуу салыштыруу.

С.Станалиев колдонгон салыштыруулар элде кездешет, бирок аларды пайдаланган кезде мурунку калып боюнча албастан, контексттеги ыңгайга жараша ага жаңы маани киргизген автордук салыштырууларды абдан эффективдүү пайдаланган.

*Каңдаган менен калыбына келбеген түбү тешик дүйнөнүн түбүнө жетем деген ушул сапар түйүнүндө ошол арабанын темирлери токсонго чыккан **кемпирдин тишиндей** (субъект) **жешилип бүткөн** (белги) **төрт дөңгөлөгү** (объект) гана кычырата таш чайнап, кум менен чаңды аптыга жутуп, алдын-ала алда неге кыжыры кайнап баратат. [7:26]*

Сүйлөмдөгү окшоштуруу субъект – белги – объект калыбында орун алып, салыштырылуучу объект – **дөңгөлөк**, салыштырылган субъект – **кемпирдин тишиндей** атооч сөздөрдөн болуп, ал эми окшотулган белги – **жешилип бүткөн** этиштин өзгөчө формасы атоочтук аркылуу түзүлүп, салыштыруу предметке тиешелүү жеке белгини көрсөтөт. Мында автордун табылгасы жешилип бүткөн дөңгөлөктү токсонго чыккан кемпирдин тишине салыштыруу менен предметтин элестүүлүгүн күчөттү.

***Сырт** (объект) **көр түбүндөй** (субъект) **караңгы** (белги) экен, кареги соолган дүлөй, дудук **түн** (объект) таш тиштеген жымжырттыкты жыл маалы ашкандан кийин*

кусанын кумарына күйүп жүрүп **жаңы эле көргөн** (белги) **жааш жардай** (субъект) дүйнө жарыгынын келерин унутуп кучактап жатат. [7:15]

Салыштырылуучу *объекттер* – **сырт, түн**, салыштырылган *субъекттер* – **көр түбүндөй, жаш жардай** атооч сөздөрдөн болуп, ал эми окшотулган *белги* да экөө – **караңгы, жаңы эле көргөн**. Жаратылыш көрүнүштөрүн конкреттүү предметтерге салыштырып, түнкү сырттын көрүнүшүн элестүү чагылдырып берген автордук кеңири салыштыруу. А.Садыков мындай салыштырууларды өз эмгегинде лирикалык салыштыруу деп белгилейт.

Сүйүү экенин, башка экенин түшүнүп-түшүнбөй туруп, аял лаззатына бүт кумарын берип салып, анан апасынын **кытай** (белги) **сепилиндей** (субъект) **сөзүнөн** (объект) улам, ажалдын чеңгелинде калган жалгыз жанын аман алып калгандай болгон. [7:613]

Бул мисалдагы келтирилген салыштыруу **кытай** (белги) **сепилиндей** (субъект) **сөзүнөн** (объект) түрдө орун алган. Кыргыз наркында эненин батасына кубанып, эненин каргышынан коркуп, эненин сөзүн эч ким таштай алган эмес. Ал эми тарыхта көркөм оозеки чыгармаларда эзелтен кытай сепили элдин жоо өтө алгыс бекем, элди сактаган сепил катары эсептелет. Автор мында каарман сүйүү үчүн күрөшөт, бирок эненин сөзүн кыя басып кете албай, үй-бүлөнү сактап калуу үчүн, эненин сөзү башка сепил эмес, так ушул **кытайдын** (белги) гана сепилиндей (субъект) деген салыштыруу менен ачып берген. Абстракттуу затты (сөз) конкреттүү затка салыштырып, элестүүлүктү ачып берген.

Куу чөлдө калып, **куураган адам башындай** (субъект) **жоопсуз** (белги) **суроолор** (объект) ач кенедей жабыша берет. [7:469]

Чыгармада автордун ички туюмунан жаралган өзгөчө салыштыруулар бар. Салыштырылуучу *объект* – **суроолор**, салыштыруудагы *субъект* – **куураган адам башындай**, окшотулган *белги* – **жоопсуз**. *Объект* – **суроолор** өзүнө-өзү суроо берип жооп таба албай калган **жоопсуз** (белги) **суроону** куу чөлдө калган **куураган адам башындай** деп образдуу бергенге б.а. адамдын ички психологиясындагы тынчсызданууну салыштыруу аркылуу курчуткан.

Маңдайынан жогорураак жакта **кирпик-биликтин жарыгындай** (субъект), жанары **Жараткан айткан кезде гана болчу**, анда ал өзүнөн башкага көрүнбөөчү касиеттүү **нур** (объект) саймачынын **ийнесинин учундай** (субъект) **жанып** (белги) туруптур. [7:15]

Көрүнүп тургандай мисалда салыштырылуучу *объекти* – **нур** салыштырылып жаткан *субъект* бирөө эле эмес, алар экөө – **кирпик-биликтин жарыгындай** жана **ийнесинин учундай**. Мындай болгон учурда объектинин образы ар тараптуу ачылат. Объект менен субъектиге орток белги (бул жерде орток белги) – **жанып** көрсөтүлөт. Салыштырылуучу нерсенин окшоштугунун белгиси этиштен болгондуктан, салыштырылган нерселердин жалпы көрүнүшүнүн абалынын окшоштугунун элестүү берген автордук табылга катары эсептесек болот.

Карыялар (объект) **жааштык кезин**, сокурлар соо мезгилин, муңдуулар шаттык убагын кумар менен **кусалана эстегендей** (субъект) **артта калган жолду** (объект) карады. Кимдир бирөөнүн канжыгасынан чубалып түшүп калган **боз кара аркандай** (субъект) кыймыл-тилден калып, жаны чыгып **сулк** (белги) жаткан экен. [7:30]

Контекстте окшотулган биринчи объект (*карыялар*), мында субъект – **кусалана эстегендей**, бул сүйлөмдө окшотулган белги көрсөтүлгөн эмес.

Ушул эле мисалдагы экинчи окшотулган конкреттүү зат (*жол*), ал эми **-дай** мүчөсү окошотурулган *субъект* - этиштин атоочтук формасына жалганган учурлар да бар. Мисалы, **боз кара аркан+дай** салыштыруу мындай структурада келгенде, объектинин көрүнүшү кыймыл-аракетинин абалынын натыйжасына салыштырылат. Ал эми *белгиси* – **сулк жаткан**, боз аркандай сулк жаткан **жолдун** элеси тартылат. Мында салыштыруунун 3 элементи – контексте берилген кеңири автордук салыштыруу.

А бирок иштейм дегендер уйдун жүнүн жейт, кабыл алчуларга иттин **ичегисиндей** (субъект) **узун** (белги) **кезек** (объект) экен. [7:230]

Бул мисалдага салыштыруунун элементтеринин жайгашуусу поэзиядагы салыштыруудай катар келген, үчөө тең атооч сөздөр менен жабдылган. Объектин көлөмдүк белгиси салыштырылган. Мында бири-бирине окшотулган белги сын атоочтон уюшулган. Салыштырылуучу *объект* – **кезек**, салыштыруудагы *субъект* – **иттин ичегисиндей**, *окшотулган белги* – **узун**, **автор** конкреттүү зат – кезектин узундугун субъект – иттин ичегисиндей деп элестүү салыштыруу иштеп чыккандыгын автордук салыштыруу катары бааласак болот.

Чыңгыз (объект) *эми ого бетер* (белги) *босогодой* (субъект) *мостойду*. *Тигил кишиден бир ырайым-ылаажы болор бекен?* [7:231]

Бул мисалда Чыңгыз жумуш издеп келип, кезек күтүп айласы кетип турган учурда келген балдакчан кишинин суроосуна жооп таба албай турган учур. *Салыштырылуучу объект* – Чыңгыз, *окшотулган белги* – ого бетер, *салыштырылуучу субъекти* – босогодой. Объект менен субъект экөө тен конкреттүү зат болгондуктан, салыштыруу объекти элестүү чагылдырган ички психикалык, автордук салыштыруу.

“А.Осмоновдун, Ж.Мамытовдун поэзиясындагы салыштыруулардан” өзгөчөлөнүп, прозадагы салыштыруулардагы 3 элементинин (объект, субъект, белги) орун алып жайгашуусунда бир топ айырмачылыктар бар. Поэзиядагы салыштыруулар ырдын уйкаштык, ыргактык чен өлчөмдөрүнө ылайык көпчүлүк учурда жанаша же жакын жайгашса, ал эми прозада, тактап айтканыбызда, С. Станалиндин салыштырууларында 3 элементтин орун алып жайгашуусу бир топ эркин.

Ошентип С.Станалиев романында салыштыруулары менен бир топ табылгаларды жараткан. Чыгармачылык изденүүсүнө салттуу салыштыруу менен автордук-индивидуалдык салыштырууларды чыгарманын көркөмдүк деңгээлин көтөрүүдө максаттуу колдоно алган. Анын жогоруда С. Тиллебаев айткандай “автордун чыгарма жаратуу өнөрүндө башкаларга окшобогон сөз өнөрүнүн чебери катары” эч кимге окшобогон өзгөчө салыштырууларын баса белгилеп айткыбыз келет.

Колдонулган адабияттар:

1. Борбугулов М. Адабият териясы. -Б.,1996.
2. Кырбашев К. Алыкул Осмоновдун поэзиясынын тили. Фрунзе, 1978.
3. Кыргыз адабиятынын тарыхы. X т. Жалпы редак. Акматалиев А. -Б.: “Кут-бер”, 2017.
4. Оморов А. Ж.Мамытовдун тили жана поэтикасынын айрым өзгөчөлүктөрү. –Б., 2004.
5. Садыков А. Кыргыз залкарлары. III т. -Б.: Бийиктик, 2012.
6. Садыков А. Кыргыз залкарлары. VI т. -Б.: Бийиктик, 2012.
7. Станалиев С. Ак жарыктын айыкпаган сыныгы. -Б.: Принт экспресс, 2018.
8. Айылчиева, Д. Т. Нравственно-эстетические поиски и художественное осмысление проблемы дезертирства в повестях Ч. Айтматова «Лицом к лицу» и В. Распутина «Живи и помни» / Д. Т. Айылчиева // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – № 2(60). – С. 193-199. – EDN NAOSQP.
9. Айылчиева, Д. Т. Ч. Айтматов азыркы ИЗИЛДӨӨЛӨр контекстинде / Д. Т. Айылчиева // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – No. 2(60). – P. 124-131